Europietiškos dešinės institutas

ANALIZĖ

Konservatizmas ir radikali dešinė: pamatiniai skirtumai

AUTORIUS
Simas Čelutka

DATA
2024 m. sausio 17 d.

Visame pasaulyje stiprėjant radikalios dešinės, nacionalpopulistinėms ir tradicionalistinėms (toliau šios sąvokos vartojamos sinonimiškai) partijoms bei judėjimams, natūraliai kyla poreikis pasiaiškinti, kuo šios partijos skiriasi nuo centro dešinės partijų, kuo jų ideologijos ir pasaulio samprata skiriasi nuo konservatizmo. Tai ypač svarbu turint omenyje, kad žvelgiant vien retoriniu, paviršiniu lygmeniu šie skirtumai neretai išblunka: ir radikali dešinė, ir konservatoriai kalba apie tradicijas, stiprią valstybę ir valstybinį sąmoningumą, pilietines dorybes ir patriotizmą. Pastebima ir kita tendencija: kraštutinei dešinei perimant ir kooptuojant įprastai konservatoriams priskiriamas sąvokas, pastarieji nuo jų nusigręžia arba paprasčiausiai liaujasi jas vartoję, nes nenori būti siejami su kraštutine dešine. Problema ta, kad vietoj to jie nesiūlo kitų sąvokų, nepateikia senųjų sąvokų šviežių interpretacijų, taip užleisdami viešąją erdvę tūžmingai nacionalpopulistų retorikai. Šie veiksniai skatina iš naujo permąstyti konservatizmo prigimtį. Apsibrėžę jos kontūrus, konservatoriai galėtų ne tik aiškiau įvardyti, kuo jie skiriasi nuo tolimos dešinės ideologijų ir sąjūdžių, bet ir aktyviau įsijungti į idėjines ar vertybines diskusijas.

Jau chrestomatiniu yra tapęs teiginys, kad konservatizmas yra ne ideologija, o pasaulėžiūra. Skirtingose pasaulio vietose konservatoriai „konservuoja“ ir saugo skirtingas tradicijas ir santvarkas. Juos vienija ne koks nors griežtas normų ar idealų sąvadas, o veikiau tam tikros bendros nuostatos ir intuicijos. Ir vis dėlto – ką konkrečiai reiškia teiginys, kad konservatizmas nėra ideologija? Giliausia prasme konservatizmas yra *įsipareigojimas tikrovei.* Tuo pirmiausia nusakomas *nuolankumas priešais tikrovės sudėtingumą ir įvairovę.* Konservatorių požiūriu, tikrovė yra sudėtinga net keliais lygmenimis, iš kurių svarbiausias – pats žmogus.

Žmogaus sudėtingumas

Konservatoriai laikosi požiūrio, kad žmogus yra įvairialypė, nevienareikšmė, nepastovi, klystanti, nuolat kintanti ir pati sau ne iki galo skaidri būtybė. Priešingai nei dalis liberalų ir kairiųjų, konservatoriai netiki gera žmogaus prigimtimi. Tačiau jie nepritaria ir tradicionalistams, kurie piešia visiškai sugadintos, nepataisomai blogos žmogaus prigimties vaizdinį. Konservatoriai žmogaus prigimtį traktuoja kaip atvirą – ir gėriui, ir blogiui. Šis prigimties atvirumas kyla iš laisvės – asmens laisvo apsisprendimo rinktis gėrį arba blogį. Šiuo požiūriu konservatorius stebina perdėti „užlenkimai“ į vieną ar kitą pusę. Juk jei akcentuoji vien blogį, tuomet kaip paaiškinti gėrį? O jei užsimerkiama, ko gero, bent pusės tikrovės atžvilgiu, lieka neįgyvendintas esminis konservatizmo principas – įsipareigojimas tikrovei. Be to, matant vien blogį, darosi neįmanoma paaiškinti tokio pamatinio dalyko kaip dorybė ir gerų darbų darymas.

Kalbant apie žmogaus sudėtingumą, esminis momentas yra savojo ribotumo, mirtingumo ir netobulumo suvokimas. Nė vienas, net ir kilnius dalykus iš tribūnos aiškinantis ideologas ar politinis veikėjas, nėra tobulas ir neklystantis (dažnai būna atvirkščiai – apie tai netrukus). Nė vienas žmogus savo protu negali aprėpti ir paaiškinti visos tikrovės – pastaroji visad pranoksta paskirą, kad ir kokį protingą, žmogų. Nė vienas žmogus, išskyrus labai retus, į šventumą pretenduojančius atvejus, nesielgia tobulai racionaliai ar etiškai. Asmens nevalia redukuoti į grynąjį racionalumą – jį taip pat stipriai veikia aistros, emocijos, sentimentai, neįsisąmoninti papročiai,

kultūriniai kontekstai, istorinė atmintis, tikėjimas. Tačiau negalima pasiduoti ir romantinio iracionalizmo vilionėms – proto vaidmens neigimas reikštų tūkstantmečio Vakarų kultūros ir filosofijos paveldo atmetimą.

Filosofija čia paminėta neatsitiktinai. Vienas svarbiausių šiuolaikinio konservatizmo atstovų, anglų filosofas Michaelas Oakeshottas, konservatizmą kildina iš skepticizmo filosofijos tradicijos. Konservatoriai kaip ir skeptikai iš principo nepasitiki jokiais supaprastinančiais, visaapimančiais, juoda–balta atsakymais ir teorijomis. Vakarų filosofijos ištakose stovi Sokratas, kuris ne tik kvestionavo Atėnų polio socialines konvencijas ir papročius, bet ir nevengė permąstyti savo paties atsakymų, nuolat kurstydamas klausinėjančios dialektikos ugnį. Kitaip tariant, filosofija yra neatsiejama nuo abejonės ir drąsos užklausti savo paties tikrenybių. Kur nėra abejojančių ir kvestionuojančių, ten nėra ir laisvės – įsivyrauja homogeniškumas ir pasyvus visuomenės konformizmas.

Visuomenės ir pasaulio sudėtingumas

Sudėtingos asmens vidinės tikrovės pripažinimas glaudžiai susijęs su įvairialypio visuomenės ir pasaulio pripažinimu. Kaip jau seniai atskleista Vakarų fenomenologų, asmuo save suvokia intersubjektyviame lauke – jis jau visada aptinka save pasaulyje, kurio prasminiai horizontai susiformavo nepriklausomai nuo jo valios. Tai reiškia, kad tikrovės suvokimas neatsiejamas ne tik nuo „aš“, bet ir nuo „mes“ dimensijos, o „mes“ apima ne tik dabarties, bet ir praeities, ateities kartas. Aš negaliu visos tikrovės užkloti vien savavališkai primestomis prasmėmis – tai ne tik neįmanoma, bet ir etiškai neleistina, nes tokia puikybė paneigia kertinį praktinės tikrovės principą – pliuralumą. Hannah Arendt jį apibrėžia taip: „Pasaulyje gyvena ne Žmogus, o žmonės“. Jos mintis yra ta, kad pasaulio „koordinates“ konstituoja skirtingi požiūriai į tą patį pasaulį; paskiras žmogus ar jo idėjinių bendražygių sambūris negali išsemti viso pasaulio prasmingumo. Būtent todėl žmogus yra kalbanti, komunikuojanti būtybė – mums svarbu išgirsti kitokias to paties pasaulio matymo ir vertinimo perspektyvas, „pasitikrinti“ savo turimus požiūrius. Neatsitiktinai viena svarbiausių sąvokų Oakeshotto filosofijoje yra pokalbis. Pasaulio supratimą laiduoja ne prievarta, dominavimas ar kontrolė, bet pagarbus pokalbis ir polinkis pažinti kuo daugiau įvairių pasaulio suvokimo būdų.

Visuomenės pliuralumo pripažinimas neišvengiamai ugdo svarbią etinę nuostatą – pagarbą kito asmens tikrovei. Kaip nenoriu, kad kiti mane traktuotų tik kaip priemonę kokio nors, tegul ir labai kilniai skambančio, tikslo įgyvendinimui, taip ir pats pripažįstu kitų žmonių autonomiją bei sprendimo laisvę. Personalistinės filosofijos atstovo Roberto Spaemanno žodžiais, „atpažinti kitą asmenį visų pirma reiškia sulaikyti savo potencialiai neribotą polinkį savi-ekspansijai. Tai reiškia apriboti polinkį kitą matyti vien kaip elementą mano paties gyvenimo projekte.“ Taigi nėra vieno gero gyvenimo modelio, kurį būtų galima prievarta, politinėmis ar teisinėmis priemonėmis primesti visai visuomenei. Toks primetimas pažeistų lygių, bet skirtingų žmonių orumą ir autonomiją. Ši pamatinė pagarba kiekvienam asmeniui rodo glaudžią konservatizmo ir personalizmo sąsają. Mes nesame identiškos vienas kito kopijos – iš mūsų įvairovės gimsta visa meninė, kultūrinė ir politinė įvairovė, be kurios neįsivaizduojamas nei individualus, nei kolektyvinis žmogaus gyvenimas.

Pasaulis irgi yra esmingai pliuralus – jį sudaro *skirtingos* tautos, valstybės ir kultūros. Šios globalios įvairovės neįmanoma ir nereikia redukuoti į vieną civilizacinį ar politinį modelį. Viena pasaulio valstybė ar valdžia yra neįmanoma. Geriausia, ko galima tikėtis pasaulinėje politikoje, yra kiek įmanoma taikesnis *modus vivendi*. Svarbu realistiškai suvokti ir pripažinti, kad priešų, konfliktų ir karų visada bus. Jie neišnyks – dėl tos pačios žmonių įvairovės, jau aptarto žmogaus netobulumo ir, žinoma, ribotų gamtos ir kitokių išteklių. Taigi pripažįstant, kad taika yra kertinis politinis siekinys, visada reikia būti pasirengus karui.

Istorijos sudėtingumas

Konservatoriai pripažįsta ir rimtai vertina ne tik erdvinę, bet ir laikinę įvairovę. Tikrovė nestovi vietoje, ji yra dinamiška. Nebėra homogeniškos visuomenės, kokia galbūt egzistavo kadaise. Akivaizdžiai kintanti visuomenės sandara, globalizacija, augantys migracijos srautai, besikeičianti jaunų žmonių pasaulėžiūra, technologijų įtaka mūsų kasdieniams įpročiams, – konservatoriai negali neigti ar ignoruoti šių tikrovės aspektų. Kai kurie poslinkiai yra tokie fundamentalūs, kad jiems tiesiog bergždžia priešintis – juos reikia perprasti, „apžaisti“ ir integruoti į savo gyvenimo sampratą. Pokyčių ir krizių akivaizdoje reikia ne gailiai verkti kamputyje, o išnaudoti naujai atsiveriančias galimybes ir ieškoti kūrybingų sprendimų.

Tam tikra prasme istorija konservatoriams yra patikimesnė gyvenimo mokytoja nei filosofija. Istorija parodo, ką žmonės gali padaryti realiame gyvenime, kokiomis aplinkybėmis jie linkę elgtis vienu ar kitu būdu. Tai patikimiausias arbitras, patikrinantis, kas veikia, o kas neveikia – taip pat ir kalbant apie idėjų poveikį praktiniam gyvenimui. Būtent istorija atskleidžia, kaip ir kur klysta, perspaudžia, nesusigaudo politinių aspiracijų turintys filosofai ir ideologai. Istorija parodo, kuo skiriasi popieriuje gražiai surėstas utopinis tobulos valstybės modelis nuo teroro, kurį pagimdo pastangos tokį modelį įgyvendinti praktiškai. Iš istorijos sužinome, prie ko priveda karštas tikėjimas abstrakčiu protu ir iš jo kylantis radikalus religijos atmetimas (jakobinai, komunistai), įtikėjimas savo dorybingumu ir religine viršenybe (religiniai karai Europoje XVI–XVII a., šiuolaikiniai religiniai fundamentalizmai); taip pat žinome, kad pernelyg užkaitusios emocijos dažnai išbalansuoja trapią valstybės santvarką ir tuomet prisireikia šalto proto. Kartais, pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos atveju, paprasčiausiai neįmanoma apsieiti be mokslo pagalbos; kitais atvejais reikia ginti kitokios prigimties autoriteto formas nuo arogantiškų scientizmo intervencijų. Šia prasme konservatoriai mąsto situatyviai, kruopščiai įvertindami istorijos siunčiamus iššūkius ir spręsdami, ko labiausiai reikia konkrečioje situacijoje. Bet kuriuo atveju, istorinis jausmas ir jautrumas yra žymiai patikimesni kelrodžiai nei individualiai išmąstytos vizijos ar projektai. Jei akylai klausai tikrovės, ji pati pasako, ko tuo metu reikia.

Situatyvumas, kontekstualumas, atožvalga į konkrečias aplinkybes – visi šie faktoriai nacionalpopulistų dažnai atakuojami kaip neva atskleidžiantys reliatyvistinę konservatizmo prigimtį. Kiek pagrįstas šis priekaištas? Konservatoriai pripažįsta, kad esama universalaus moralinio minimumo, kurio nusipelno ir dėl kurio turėtų sutarti visos tautos, valstybės ir kultūros. Galima ilgai ginčytis dėl filosofinio šio minimumo pagrindo (krikščioniškoji prigimtinė teisė, Kanto etika, dorybių etika...), bet jis turėtų apimti bent jau pagrindinius žmogiškosios egzistencijos

poreikius: apsaugą nuo arbitralaus smurto, tam tikrą pragyvenimo ir išsilavinimo lygį, ligų ir sužeidimų gydymą, privačios nuosavybės apsaugą, teisingumo ir pamatinių laisvių užtikrinimą. Skirtingose politinėse bendrijose skirsis šių pamatinių asmens savirealizacijos sąlygų užtikrinimo būdai, tačiau būtina pripažinti, kad esama tam tikro universalaus lygmens, kuriame išryškėja kertiniai žmonių tarpusavio panašumai, o ne skirtumai. Atvira barbarybė nėra nei „kita nuomonė“, nei „unikalus kultūrinis savitumas“. Visi turėtų sutarti bent jau dėl šio principo: „moraliai neteisinga kankinti žmones vien dėl to, kad kankintojui tai daryti yra smagu“ Tam tikras žmogaus teisių minimumas – dėl jo turėtų galėti susitarti net ir visiškai skirtingų konfesijų ir pasaulėžiūrų žmonės.

Jau minėjau, kad personalistinis principas – pagarba asmeniui – yra vienas fundamentaliausių konservatizmo etinių orientyrų. Radikalios dešinės atstovai yra linkę iškraipyti šio principo reikšmę, sakydami, esą jis konservatizmą pernelyg suartina su individualizmu. Tai klaidingas įsitikinimas. Personalizmas nuo individualizmo skiriasi tuo, kad asmuo čia yra suvokiamas ne kaip visiškai autonomiška, su niekuo nesusisaisčiusi, niekam neskolinga ir esmingai savanaudiška būtybė. Kitaip nei individas, asmuo save suvokia tik per santykius su kitais, savo bendruomene ir kultūra, papročiais ir tradicijomis, kurie drauge formuoja bendrąjį prasmės horizontą, be kurio asmuo ne tik būtų tuščia monada, bet ir apskritai negalėtų adekvačiai patirti jį supančio pasaulio. Kalbant filosofiniais terminais, personalizmas yra grindžiamas holistine, o ne atomistine ontologija. Ir vis dėlto, kad ir kokie svarbūs būtų šie platesni prasmės horizontai, svarbiausias etinis atskaitos taškas personalistinėje tradicijoje vis tik yra asmuo. Tradicijos, papročiai, tauta, valstybė ar religinės institucijos tampa bevertės, jei nepadeda asmeniui savęs realizuoti, ar, dar blogiau, ima naikinti asmens savirealizacijos sąlygas ar net patį asmenį. Būtent čia mes ir galime išgryninti ne-reliatyvistinį moralinį kriterijų, kuris padeda atskirti geras ir blogas santvarkas ar politines tradicijas – geros yra būtent tos, kurios ilgainiui, per dideles kančias ir sunkumus, sukuria geresnes sąlygas asmens savirealizacijai. Todėl tikri konservatoriai visada gins Vakarų liberaliosios demokratijos tradiciją kaip etiškai pranašesnę už įvairias autoritarines ar totalitarines santvarkas bei mąstymo tradicijas.

Šioje vietoje gali kilti klausimas: o kuo skiriasi konservatorių ir tradicionalistų istorijos reikšmės akcentavimas? Juk ir reakcionieriai, radikalios dešinės ideologai karštai pabrėžia istorijos svarbą. Jie netgi siekia labai aktyviai – politiškai ir teisiškai – formuoti istorijos mokymą mokyklose ir universitetuose, kurti oficialią istorijos ideologiją. Pirmas skirtumas būtų tas, kad konservatoriai neturi tikslo visiems piliečiams iš viršaus primesti vienintelės istorijos sampratos. Pagarba asmeniui numato pasitikėjimą jo mąstymu ir sprendimo galia, taip pat ir istorinių vertinimų srityje. Prievartinė indoktrinacija slopina, o ne ugdo šias žmogiškąsias gebas. Antra, radikali dešinė paprastai siekia sukurti visiškai schematizuotą, sacharininį istorijos pasakojimą, kuriame viskas yra juoda–balta, saviškiai (geriečiai) yra tobuli herojai be jokių dėmių, o priešai arba svetimieji – absoliutaus blogio įsikūnijimai. Tokiame pasakojime nelieka vietos niuansams, tarpinėms spalvoms, kompromisams ir moksliniams (istoriniams tikrąja šio žodžio prasme) tyrimams. Konservatoriai, kaip jau rašyta, pripažįsta asmens sudėtingumą ir nevienareikšmiškumą, todėl jų nestebina, kad kai kurie „saviškiai“ praeityje galėjo padaryti ir rimtų, gėdingų nusikaltimų. Vidinė kritika, atviras praeities klaidų pripažinimas ir mokymasis iš skaudžių istorijos epizodų ne silpnina, o kaip tik stiprina politinės bendrijos sveikatą. Istorija liudija, kad neįvardytos ir neišgydytos traumos vėliau linkusios

išpūliuoti smurtingais pavidalais. Istorija perspėja ir apie dar vieną tendenciją – perdėtas istorijos supolitinimas ir ideologizacija dažniausiai priveda prie karštligiško kitaminčių persekiojimo. Tai yra nesuderinama su pagarba asmeniui.

Politikos ir moralės santykis

Dar vienas ryškus skirtumas tarp konservatizmo ir radikalios dešinės išryškėja nagrinėjant požiūrį į politikos ir moralės santykį. Iš pažiūros lyg ir abiem mąstymo tradicijoms rūpi etiniai klausimai – ir konservatorius, ir radikalios dešinės atstovus išgirsi kalbant apie dorybes, patriotizmą, pareigą ir t. t. Vis dėlto atidžiau įsižiūrėjus paaiškėja, kad požiūriai skiriasi kardinaliai. Tradicionalistai į bendrapiliečius žvelgia kaip į vaikus, kuriuos nori paėmę už rankos atvesti į šviesų moralinį rytojų. Jiems reikia paternalistiškai paaiškinti, kas yra gera ir bloga, teisinga ir neteisinga. Tuo tarpu konservatoriai remiasi prielaida, kad politika yra ne vaikų, o suaugusiųjų susitikimo ir tarpusavio bendravimo erdvė. Suaugusieji gyvena savarankiškus gyvenimus ir pagal savo supratimą renkasi jiems priimtinus gyvenimo tikslus. Kitaip nei vaikams, suaugusiems žmonėms nereikia „atsiskaitinėti“ globėjams ar valstybės institucijoms už tai, kokių tikslų jie nusprendžia siekti ar nesiekti. Kai politika suvokiama kaip suaugusiųjų reikalas, ji negali būti paverčiama specifinių moralinių tikslų realizavimo priemone. Politikai tenka kuklesni uždaviniai: palaikyti visiems bendrą elgesio taisyklių sistemą, kuri įgalintų piliečius kuo taikesnėmis ir teisingesnėmis sąlygomis savarankiškai siekti savų tikslų.

Politikoje radikalios dešinės ideologai yra moraliniai absoliutistai. Jie ignoruoja arba atvirai atmeta visuomenės pliuralumo ir sudėtingumo faktą, drauge paneigdami ir piliečių laisvės principą. Užmojis primesti savo šališką moralinę viziją visai politinei bendrijai ir kontroliuoti piliečių privatų, netgi intymų gyvenimą byloja apie gilią nepagarbą kitaminčiams ir atskleidžia, su kokiu dideliu nepasitikėjimu ir įtarumu tradicionalistai žiūri į savo bendrapiliečius. Jie mano, kad jei žmonėms bus leista spręsti patiems ir siekti savų tikslų, pasaulis nesustabdomai riedės į dvasinę ir moralinę bedugnę. Nepaisant jų amžiaus ir statuso, suaugę piliečiai traktuojami kaip vaikai, kurių sielomis privalo pasirūpinti tie, kurie sau prisiskyrė moralinių švietėjų ir globėjų vaidmenį. Už šio etinės asimetrijos vaizdinio slypi nekritiškas, puikybės ir tuščiagarbystės persmelktas savęs išaukštinimas – ideologai įsivaizduoja atradę tikrąją Tiesą, neklystamai žinantys, kas yra gėris ir blogis. Taip paminamas konservatizmo pamatas – savo ribotumo ir netobulumo pripažinimas. Radikalios dešinės ideologai bando sau priskirti moralinių šventųjų vaidmenį, o į bendrapiliečius žvelgia kaip į ganomąsias aveles. Kadangi jiems pirmiausia rūpi tokios bendrybės kaip „tautos savastis“, „lietuvybė“ ar „tradicinės vertybės“, žmonės šioje pasaulėvokoje tampa vertingi tik tiek, kiek kolektyviai padeda įgyvendinti substantyvią moralinę viziją. Šiems ideologams piliečiai nerūpi kaip nepakartojami, unikalūs, į jokias ideologines ar socialines kategorijas neredukuojami asmenys, jie tėra smulkūs didžiojo Moralinio Plano sraigteliai. Konservatoriai, priešingai, laikosi nuostatos, kad kol nepažeidžia visiems galiojančių bendro sugyvenimo taisyklių, suaugę piliečiai už savo veiksmus ar pažiūras niekam neprivalo atsiskaitinėti ar teisintis.

Šioje vietoje svarbu patikslinti vieną aspektą. Konservatoriai iš tiesų nemažai kalba apie dorybes, pareigas, atsakomybę, patriotizmą ir egoistinių interesų peržengimo svarbą. Tačiau esama didelio skirtumo tarp kultūrinių-intelektualinių piliečių įtikinėjimo formų ir tiesioginės politinės-teisinės indoktrinacijos, kuri būdinga autoritarinėms ir totalitarinėms santvarkoms. To, kas gyvenime yra svarbu, nebūtina supolitinti ir paversti įstatymais. Daugybė svarbiausių dalykų – moralė, religija, kultūra, menas – klesti tik tada, kai nagų prie jų nekiša politikai. Oakeshotto teigimu, visų gyvenimo sričių negalima traktuoti pagal vieną standartą ar kriterijų – kiekviena iš jų turi savus veikimo principus. Todėl ir moraliniai principai neturi virsti politinės propagandos dalimi, galios ar įtakos žaidimų įkaitais. Jei norima, kad piliečiai daugiau dėmesio skirtų klasikinių dorybių kultivavimui, ugdytų istorinę atmintį ir atsidavimą šalies reikalams, apie tai reikia kalbėti kūrybingomis intelektualinėmis formomis ir bandyti į piliečių sielas prisibelsti per kantrią, ilgalaikę, dialogišką bendruomeninę veiklą. Vietoj to tradicionalistai ir, deja, nemažai šiuolaikinių konservatorių siekia įtvirtinti savo gero gyvenimo viziją įstatymais, administraciniais nutarimais ir bausmėmis. Tai žeidžia piliečių orumą ir gilina jų susvetimėjimą su valstybe.

Tie, kurie iš politinių tribūnų garsiausiai trimituoja apie moralinius dalykus, toli gražu nebūtinai patys yra moralūs. Išoriškas moralizavimas neretai slepia fundamentalias nesėkmes tarpasmeniniame etiniame gyvenime. Todėl konservatoriai skeptiškai vertina tiek perdėm optimistinį ar utopistinį, tiek perdėm pesimistinį ar katastrofistinį kalbėjimą apie etinius klausimus. Jų akimis, vietoj aukso amžiaus paieškų tolimoje ateityje ar praeityje verčiau reikėtų susitelkti į konkrečius dabarties klausimus ir tikrovės siunčiamus iššūkius.

Aptariamą skirtumą tarp nuosaikiosios ir radikaliosios dešinės dar galima nusakyti taip: konservatoriai *dėl moralinių priežasčių* (pagarbos asmeniui) atsisako politinėmis priemonėmis įgyvendinti konkrečią moralinę viziją ir primesti ją visiems bendrapiliečiams. Radikali dešinė, užsiimdama politiniu moralizavimu ir mėgindama įstatymais įdiegti šališką visuminę moralinę viziją, *elgiasi amoraliai*, nes neigia asmens laisvę ir autonomiją, gebėjimą pačiam žmogui spręsti ir siekti unikalių gyvenimo tikslų.

Politikoje reikia vengti dviejų kraštutinumų: viena vertus, abejingumo gėrio ir blogio klausimams, kita vertus, perdėto susirūpinimo gėriu ir blogiu, ypač piliečių privačiu gyvenimu. Laviruodami tarp šių kraštutinumų, tikri konservatoriai siekia sudaryti sąlygas asmens savirealizacijai, tačiau kartu ir puoselėti bendruomeninę tapatybę, patriotizmą, atsakomybę ir rūpestį kitais. Šiuo požiūriu konservatoriai vienodai įtariai žiūri tiek į „realistus“, kurie politiką traktuoja vien kaip galios ir įtakos kovų erdvę, tiek į „ultra-moralistus“, valstybę pajungiančius konkrečios visuminės moralinės vizijos – net ir, tarkime, nominaliai krikščioniškos vizijos – betarpiškam realizavimui. Oakeshotto žodžiais tariant: „paaukoti kuklų visuomenės tvarkingumą dėl moralinės vienybės ar „tiesos“ (religinės ar sekuliarios) reikštų paaukoti tai, ko visiems reikia, dėl chimeros“.

Ribota politikos samprata

Galiausiai prieiname prie esminio skirtumo – konservatoriai ir radikali dešinė skirtingai suvokia politikos prasmę, todėl kelia jai nesuderinamus lūkesčius. Radikalios dešinės politikos vizija yra ambicinga, aktyvistinė ir, Oakeshotto žodžiais, „terapinė“. Iš politikos tikimasi nei daug, nei mažai –

sielų išganymo. Politinėmis priemonėmis siekiama įgyvendinti substantyvias, visas žmogaus gyvenimo dimensijas apimančias „tikrojo lietuvio“, „tikrųjų vertybių“, „tautos vienybės“ arba „tautos dvasios“ ideologemas. Ši giliai intervencinė, visaapimanti politikos samprata siekia panaikinti viešo–privataus perskyrą ir įtariai žvelgia į formalius tarpininkus, veikiančius tarp piliečio ir valstybės. Būtent todėl nacionalpopulistai karštai pasisako už tiesioginę demokratiją, kuri neva sudarytų sąlygas „grynosios liaudies valios“ nežabojamai raiškai.

Tokią politikos sampratą konservatoriai vertina kaip neadekvačią ir pavojingą, mat ji akivaizdžiai grindžiama totalitarinėmis ambicijomis. Tiesioginės demokratijos projektuose konservatizmo atstovai visais amžiais regėjo daugumos tironijos pavojų. Dėl šio pavojaus nuogąstavo tokie konservatyvūs autoriai kaip Edmundas Burke’as, Alexis de Tocqueville’is, Alexanderis Hamiltonas ir Jamesas Madisonas. Neatsitiktinai Amerikos „tėvai steigėjai“, rašydami JAV Konstituciją, daug dėmesio skyrė stabdžių ir atsvarų sistemos specifikavimui. Demokratijos tik kaip aritmetinės daugumos samprata yra tokia primityvi ir neįtikinanti, kad veikiau vadintina ochlokratija (gr. minios valdžia). Būtent dėl šios priežasties konservatyvūs mąstytojai visada daug dėmesio skyrė tarpinėms institucijoms – šeimai, bendruomenei, kaimynystei, religinėms bendrijoms, draugijoms ir klubams. Iš apačios susiformuojančios bendrystės formos užtikrina organišką žmogiškųjų santykių vystymąsi ir saugo asmenį nuo perdėtos moderniosios valstybės ir jos institucijų „apgulties“. Ne mažiau svarbu tai, kad šį principą grindžia pamatinis pasitikėjimas žmonėmis (vėlgi – jau minėta pagarba asmeniui), jų gebėjimu sugyventi, susitarti ir kartu spręsti kasdien iškylančias problemas. Anoniminėje valdžios arenoje ir tiesioginėje masinėje demokratijoje tikras moralinis tobulėjimas yra neįmanomas – jis gali klestėti tik iš apačios besiformuojančioje tarpasmeninių santykių terpėje.

Kokia yra politikos funkcija, žvelgiant iš konservatizmo perspektyvos? Pasak Oakeshotto, valdžios funkcija nėra mokyti, ugdyti, vadovauti, vesti, kreipti ar primesti piliečiams specifines pažiūras ar veiklas. Valdžia atlieka moderavimo funkciją, tačiau pati nesikiša į piliečių savarankiškai inicijuojamus projektus kaip šališka pusė. Tokia ribota politikos samprata išlaiko pagarbą politikos autonomijai ir asmens laisvei kaip pamatinei praktinio patyrimo prielaidai. Šią politikos sampratą įkvepia „katastrofos vaizduotė“ – ji veikiau orientuota į *summum malum* vengimą, o ne *summum bonum* siekimą. Konkrečiu metu ir konkrečioje vietoje užtikrinta pilietinė taika niekada nėra garantuota – tai trapus istorinis pasiekimas, kuriam išlaikyti reikia didelių pastangų ir išminties. Kitaip tariant, valdžios tikslas yra ne gelbėti piliečių sielas, o tobulinti egzistuojančią teisių ir pareigų sistemą. Konservatoriai politinėms institucijoms kelia kuklesnį uždavinį: užtikrinti kiek įmanoma civilizuotesnį ir teisingesnį piliečių sugyvenimą, arba *modus vivendi*.

Šioje vietoje gali kilti klausimas: ar konservatyvi politikos samprata nėra pernelyg nuosaiki? Ar prasminga „eiti į politiką“, jei atsisakome tokių ambicingų siekinių kaip piliečių sielų gelbėjimas ir „tautos gyvasties“ puoselėjimas? Čia pakaks pasakyti, kad dėl jau aptarto žmogaus, visuomenės ir pasaulio sudėtingumo mūsų bendrabūvyje niekada netrūks konfliktų, klaidų, sukčiavimo, neefektyvumo ir nesąžiningumo. Teisės viršenybės idealas yra puikus ir teoriškai dėl jo niekas nesiginčija, bet realiame gyvenime daugybė žmonių ir verslo subjektų visomis išgalėmis stengiasi apeiti teisę, vengia mokėti mokesčius, kuria monopolijas ir įvairias korupcines schemas. Lietuvoje turime rimtų struktūrinių problemų švietimo, sveikatos apsaugos, saugumo srityse – visos jos laukia išmintingų, kūrybingų sprendimų. Ar tai „metafiziškai įdomios“ problemos, kurių sprendimas

prikaustytų mūsų dėmesį, kaip prikausto, pavyzdžiui, sporto varžybos ar „Sostų karų“ stiliaus serialai? Tikriausiai ne. Bet galbūt čia ir glūdi esmė: konservatoriams politika yra svarbi, bet vis dėlto antrinė veikla. Už politiką, ypač sąlyginės taikos laikotarpiu, svarbesnė yra kultūra, knygos, asmeninis moralinis ir estetinis tobulėjimas, draugystė, meilė, tikėjimas ir bendruomenė. Iš politikos nereikia daryti stabo. Būtent tada, kai ji perdėm sureikšminama, dažniausiai ir gimsta totalitariniai užmojai. Konservatoriai iš tiesų vertina tradicijas, dorybių kultivavimą, autoritetus ir vertybines hierarchijas, bet – tai itin svarbu – jie nemano, kad visa tai turi būti įtvirtinta politinėmis ir teisinėmis priemonėmis. Bendruomenės negali gyventi be moralių žmonių, bet moralė negali būti įdiegta iš viršaus – tai pačių žmonių ir jų bendro sugyvenimo reikalas. Konservatoriai pripažįsta moralizavimo (neutralia prasme) reikšmę dvasinėje, kultūrinėje ir viešojoje nuomonių dalinimosi erdvėje, bet tiesioginis moralės politizavimas ir ideologizavimas jiems visada kels pagrįstų įtarimų.

Europietiškos dešinės institutas

Europietiškos dešinės institutas yra nuosaikios dešinės tradicijos analitinis centras Vilniuje. Rengiame politikos analizes ir tyrimus, konferencijas, diskusijas ir mokymus, bendradarbiaujame su partneriais Lietuvoje ir Europoje.

Daugiau analizių ir komentarų: edi.lt · info@edi.lt